

Psychological and pedagogical technologies, their application and features

Pokiza URISHEVA¹

Jizzakh State Pedagogical University

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2024

Received in revised form

15 December 2024

Accepted 20 January 2025

Available online

15 February 2025

Keywords:

psychological and pedagogical technologies, education, upbringing, school, student, behavior, lesson, psycho-emotional state, individualization, performance, abilities, interest, adaptation, thinking, creativity.

ABSTRACT

The article contains information about psychological and pedagogical technologies, their role in education, principles, types, characteristics and psycho-technological processes, the content of the activities of a participant in the psycho-technological process. At the same time, modern psychological and pedagogical technologies and their classification are highlighted.

2181-1415/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol6-iss1/S-pp416-422>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Psixologik-pedagogik texnologiyalar, ularning qo'llanilishi va o'ziga xos xususiyatlari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

psixologik-pedagogik texnologiyalar, ta'lim, tarbiya, maktab, o'quvchi,

Maqolada psixologik-pedagogik texnologiyalar, ularning ta'limda tutgan o'рни, tamoyillari, turlari, xususiyatlari hamda psixotexnologik jarayonlari, psixotexnologik jarayon ishtirokchisi faoliyatining mazmuni haqidagi ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Shu bilan birga zamonaviy psixologik-pedagogik texnologiyalar va ularning tasnifi yoritib berilgan.

¹ Teacher, Jizzakh State Pedagogical University.

xulq-atvor,
dars,
psixoemotsional holat,
individuallashtirish,
samaradorlik,
qobiliyat,
qiziqish,
moslashish,
fikrlash,
ijodkorlik.

Психолого-педагогические технологии, их применение и особенности

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

психолого-педагогические технологии, образование, воспитание, школа, ученик, поведение, урок, психоэмоциональное состояние, индивидуализация, работоспособность, способности, интерес, адаптация, мышление, творчество.

В статье содержатся сведения о психолого-педагогических технологиях, их роли в образовании, принципах, видах, характеристиках и психотехнологических процессах, содержании деятельности участника психо-технологического процесса. При этом выделены современные психолого-педагогические технологии и их классификация.

Psixologik-pedagogik texnologiyalar – bu pedagogika va psixologiya tamoyillariga asoslanib, har tomonlama amalga oshiriladigan ta'lim va tarbiyaga yondashuvlardir. Psixologik va pedagogik texnologiyalarni tanlash o'qituvchining o'z oldiga qo'yadigan maqsadiga va kim bilan ishlashiga bog'liq. Zamonaviy tendentsiyalarni hisobga olgan holda, talabalar osongina o'zlashtira oladigan raqamli interaktiv vazifalar ustuvor hisoblanadi.

Zamonaviy dunyoda maktablar hissiy va xulq-atvori buzilgan bolalar sonining ko'payishi muammosiga duch kelmoqda. Bu ularning boshqalar bilan muloqot qilishini qiyinlashtiradi. Bu esa kognitiv jihatga salbiy ta'sir qiladi va keyinchalik maktab o'quv dasturini ishlab chiqishga to'sqinlik qiladi.

Shu munosabat bilan o'quvchilarning psixo-emotsional holatini barqarorlashtirish va ruhiy salomatligini mustahkamlashga yordam beradigan samarali psixologik-pedagogik texnologiyalarni topish va ulardan foydalanish zarurati tobora dolzarb bo'lib bormoqda.

Maktab o'quvchilarida psixologik muammolar paydo bo'lishiga yordam beradigan bir qator sabablar mavjud, masalan:

- haddan tashqari o'quv yuklamasi;
- oiladagi noqulay muhit;
- tengdoshlarning yordami yo'qligi;

- ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta'siri;
- nosog'lom turmush tarzi.

Bu omillarning barchasi bolada hissiy buzilishlar, tashvish, depressiya, tajovuzkor xatti-harakatlar va boshqa psixologik muammolarning rivojlanishiga olib keladi.

Ta'limdagi zamonaviy psixologik-pedagogik texnologiya – bu psixologiya va pedagogika sohasidagi ilmiy tadqiqotchilar tomonidan bolalar va o'smirlarning ta'lim va tarbiyasini takomillashtirish maqsadida ishlab chiqilgan usullar majmuidir. U o'qituvchilarga o'quvchilarning individual xususiyatlarini tushunishga yordam beradi hamda ularga qulay va samarali ta'lim muhitini yaratish vositalarini taqdim etadi.

Ta'limni individuallashtirishning psixologik-pedagogik texnologiyasining belgilari

- maqsadga ega bo'lish;
- bolaning aqliy rivojlanishini o'z vaqtida baholash, faoliyat samaradorligini va psixologik-pedagogik ta'sir samaradorligini nazorat qilish imkonini beruvchi diagnostika vositalari majmuasining mavjudligi;
- belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlovchi usullar, vositalar va shartlar tizimi;
- ish samaradorligini ko'rsatuvchi jarayon va faoliyat natijalarini tahlil qilish;
- O'qituvchi-psixologning ta'lim makonining sub'ektlari (bolalar, o'smirlar, o'qituvchilar, ota-onalar, ma'muriyat va boshqalar) bilan o'zaro munosabatlarini tizimlashtirishning o'zgarishlar jarayoni. (rivojlanish, psixoprofilaktika, ijtimoiy-psixologik moslashuv, psixokorreksiya, psixologik yordam, qo'llab-quvvatlash va boshqalar).

Psixologik-pedagogik texnologiya tamoyillari

Psixologik-pedagogik ta'lim texnologiyasi – bu psixologiya va pedagogika tamoyillariga asoslangan, ta'lim maqsadlariga samarali erishishni ta'minlaydigan ta'lim va tarbiyaning tizimli yondashuvidir.

Bolalar bilan ishlash uchun turli xil psixologik va pedagogik texnologiyalar mavjud bo'lib, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga va afzalliklarga ega. Muayyan tamoyillar har bir o'quvchining rivojlanishi uchun maqbul muhitni yaratish, o'qitish va ta'lim samaradorligini oshirish, shuningdek, barkamol shaxsni shakllantirishga yordam beradi:

• **Ta'lim va tarbiyani birlashtirish tamoyili.** Psixologik-pedagogik texnologiyadan foydalanish o'quvchilarda nafaqat bilim, balki qadriyat yo'nalishlari, ijtimoiy ko'nikma va shaxsiy fazilatlarini ham rivojlantiradi. Ta'lim va tarbiyani uyg'unlashtirish bizga zamonaviy jamiyatda hayot va faoliyatga tayyor, barkamol shaxsni shakllantirishga imkon beradi.

• **Faol yondashuv tamoyili.** Psixologik-pedagogik texnologiya o'quvchilarning faol faoliyatiga e'tibor beradi. Bu ularga mustaqillik, ijodiy fikrlash, muammolarni yengish va qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bunday yondashuv o'quvchilarga o'z faoliyati orqali bilim va ko'nikmalarni egallash imkonini beradi, bu esa o'rganishni yanada samarali va qiziqarli qiladi.

• **Ta'limni individuallashtirish tamoyili.** Maktabdagi psixologik-pedagogik texnologiya har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga oladi. Bu har bir bolaning rivojlanish darajasi, qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, u bilan ishlashning turli usullaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ta'limni individuallashtirish har bir bolaning rivojlanishi uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratish va uning maksimal o'quv faoliyatini ta'minlash imkonini beradi.

• **Tizimlilik va izchillik tamoyili.** Psixologik-pedagogik texnologiya – bu maqsadlarga erishish uchun barcha zarur komponentlarni o‘z ichiga olgan yaxlit tizim: ko‘rsatmalar, vazifalar, mazmun, usullar, vositalar, ta‘lim va tarbiya shakllari. Texnologiya komponentlari bir-biriga bog‘langan va ketma-ket amalga oshiriladi, bu esa ta‘limning yaxlitligini ta‘minlaydi.

Bolalarni psixologik va pedagogik qo‘llab-quvvatlash texnologiyalari ta‘lim jarayonida muhim vosita bo‘lib, ularni ishlab chiqishda samaradorlik va foydalanish qulayligini ta‘minlash uchun bir nechta uslubiy mezonlarni hisobga olish kerak:

Qayta ishlab chiqarish qobiliyati. Texnologiya nafaqat bitta ta‘lim muassasasida, balki boshqalarida ham qo‘llanilishi kerak. U moslashuvchan va har xil sharoit va ehtiyojlarga moslashishi kerak. Bundan tashqari, ko‘p vaqt va kuch sarflamasdan qayta yaratish oson bo‘lishi kerak.

Samaradorlik. O‘qitishning turlicha yondashuvlari o‘rtasida raqobat mavjud bo‘lgan zamonaviy sharoitda psixologik-pedagogik texnologiya iqtisodiy jihatdan samarali bo‘lishi kerak. U belgilangan maqsadlarga erishishni ta‘minlashi va ta‘lim jarayonining o‘zgaruvchan talablari va ehtiyojlariga moslashtirilishi kerak.

Boshqarish qobiliyati. Psixologik-pedagogik texnologiya diagnostika, jarayonni rejalashtirish va loyihalash imkoniyatini berishi kerak. U moslashuvchan bo‘lishi va o‘quvchilarning ehtiyojlari va xususiyatlariga qarab usullar va vositalarning o‘zgarishiga imkon berishi kerak.

Kontseptuallik. Har bir psixologik-pedagogik texnologiya o‘zining maqsad va vazifalarini tushuntiruvchi va asoslovchi ilmiy kontseptsiyaga asoslanishi kerak. Bunga falsafiy, psixologik va ijtimoiy-pedagogik asoslash kiradi. Kontseptuallik jarayon ishtirokchilariga texnologiyaning maqsad va tamoyillarini tushunish imkonini beradi, bu esa yanada samaraliroq va maqsadli qo‘llanilishiga yordam beradi.

Tizimlilik. Texnologiya tartibga solinishi va jarayonlarning mantiqiy ketma-ketligiga ega bo‘lishi kerak. Uning barcha qismlari bir-biri bilan o‘zaro ta‘sirlashib, butun tizimni tashkil qilishi kerak.

Texnologiyalar faoliyat turiga, yechilayotgan vazifalarning xarakteriga, darajalari va qo‘llanish sohaslariga qarab turli parametrlarga ko‘ra tasniflanadi.

Psixologik-pedagogik texnologiyalarning turlari

Psixologik-pedagogik texnologiyalar shartli ravishda bir necha turlarga bo‘linadi: aks ettiruvchi, taqlid-o‘yin, muammoli-qidiruv va kommunikativ-dialog.

Refleksiv psixotexnologiyalar

Ularning vazifasi shaxsiy resurslarni baholash qobiliyatini rivojlantirishdir.

Asosiy turlari:

- refleksli tuzatish;
- refleksli nazorat;
- aks ettiruvchi xabar;
- aks ettiruvchi hisobot.

Taqlid o‘yin texnologiyalari

Professional vaziyatlarni modellashtirish va ularni hal qilishning turli usullarini muhokama qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun mo‘ljallangan.

Asosiy turlari: prakseologik, ijodiy, vaziyatli-rolli, biznes va tashkiliy-faol o‘yinlar.

Vaziyatli rolli o‘yinlarning turlari: taqlidli rolli o‘yin, didaktik rolli o‘yin, teatrlashtirilgan ustaxona-sketch.

Ishbilarmonlik o'yinlarining turlari: didaktik (o'quv), malaka (sertifikatlash), tadqiqot, ishlab chiqarish.

Tashkiliy va faol o'yinlarning turlari: qidiruv va sinov, aks ettiruvchi, innovatsion, simulyatsiya va modellashtirish, muammoli va biznes o'yinlari.

Muammoli qidiruv texnologiyalari

Mantiqiy va ijodiy fikrlashni, mustaqillikni, o'z-o'zini tashkil qilishni, guruhlarda ishlash qobiliyatini, shuningdek, umumiy ilmiy kompetentsiyani rivojlantirishga qaratilgan.

Asosiy turlari:

- muammoli vaziyatlarni bartaraf etish;
- muammoni hal qilish.

Muloqot va dialog texnologiyalari

Ularning vazifasi ritorika va eristikaning asosiy vositalaridan foydalangan holda kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirish va shakllantirishdir.

Asosiy turlari:

- sehrli stul;
- ochiq minbar;
- Sokratik doira;
- intellektual duel;
- ma'ruzachilar turniri;
- intervyu-dialog;
- intervyu;
- matbuot anjumani;
- telekonferensiya;
- intellektual kurash;
- muhokama qilish;
- tortishuv va boshqalar.

Muammoli-qidiruv texnologiyalarining vazifasi nazariya va amaliyotni integratsiyalashuvi, talabalarning bilim, tadqiqotchilik faolligini faollashtirish, nostandart sharoitlarda bilimlardan foydalanishni o'z ichiga olgan amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishni ta'minlashdan iborat.

Psixologik texnologiyalar – bu o'quv jarayonini maqsadli modellashtirish va amalga oshirish, unda ishtirok etish shaxsning ma'lum psixologik fazilatlarini amalga oshiradi, ijtimoiy tajribani bilvosita uzatishni ta'minlaydi, bu esa kasbiy sohadagi harakatlar va xatti-harakatlarning tegishli algoritmlarini takrorlaydi.

Psixotexnologik jarayon ishtirokchisi faoliyatining mazmuni quyidagilarga qaratilgan:

- kasbiy faoliyat parametrlarini o'zgartirish imkoniyatlarini haqiqiy egallash;
- o'z shaxsiy resurslarini baholash mexanizmini ishlab chiqish va ularni mos ravishda o'zgartirish;
- atrofdagi holatlarga hissiy jihatdan tajribali va aks ettirilgan ta'sir tajribasini o'z ichiga oladi;
- simulyatsiya qilingan munosabatlarda shaxsning ijodiy o'zini o'zi belgilashini nazarda tutadi.

Psixotexnologiyalar psixologlar, o'qituvchilar va shaxsiy rivojlanish bilan shug'ullanadigan boshqa mutaxassislar ishida muhim vositadir.

Psixotexnologik jarayon ishtirokchisi faoliyatining mazmuni quyidagilarga qaratilgan:

- simulyatsiya qilingan munosabatlarda shaxsning ijodiy o'zini o'zi belgilashi;
- va atrofdagi holatlarga ta'sir qilishning aks ettirilgan tajribasini kiritish;
- o'z shaxsiy resurslarini baholash mexanizmini ishlab chiqish va ularni mos ravishda o'zgartirish;
- kasbiy faoliyat parametrlarini o'zgartirish imkoniyatlarini haqiqiy egallash .

Hozirgi bosqichda san'at texnologiyalari katta qiziqish uyg'otmoqda, uning mohiyati o'quv jarayonida o'zini o'zi ijodiy amalga oshirish vositasi va bo'lajak mutaxassisning shaxsiy rivojlanishi usuli sifatida turli xil san'at turlari texnikasidan foydalanishdan iborat.

Zamonaviy psixologik-pedagogik texnologiyalar

Zamonaviy ta'lim o'rganishni yanada qiziqarli va samarali qiladigan innovatsion psixologik-pedagogik texnologiyalarni doimiy ravishda izlamoqda:

Virtual haqiqat. So'nggi yillarda mavjud bo'lgan eng qiziqarli va istiqbolli texnologiyalardan biri bu virtual haqiqatdir (VX). VX sizga o'quvchilar o'zlarini qamrab oladigan va ular bilan muloqot qiladigan noyob joylar va vaziyatlarni yaratishga imkon beradi.

Ta'limda VX dan foydalanishning asosiy afzalliklaridan biri bu interfaol darslarni yaratish qobiliyatidir. Pedagoglar o'quvchilarga olgan bilimlarini amalda qo'llash imkonini beruvchi real hayotiy vaziyatlarni simulyatsiya qiladilar. Masalan, fanlarda siz virtual laboratoriya yaratishingiz mumkin, unda talabalar tajriba o'tkazadilar va natijalarni kuzatadilar. Gumanitar fanlarda VX tarixiy rekonstruksiyalarni yoki adabiy sayohatlarni yaratish uchun ishlatiladi.

VX nafaqat talabalarga materialni yaxshiroq tushunishga yordam beradi, balki ularning ijodiy fikrlashi va fazoviy tasavvurlarini rivojlantiradi. Virtual olamlar yosh tadqiqotchilarni tajribaga undaydi, bu esa ularning ijodkorligi va innovatsion fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi.

Multimedia resurslari. Video va audio materiallar, taqdimotlar va interaktiv topshiriqlar o'quv materialini turli formatlarda taqdim etish imkonini beradi. Bu o'quvchilarga ma'lumotni yaxshiroq o'zlashtirishga va uni amalda qo'llashga yordam beradi. Taklif etilayotgan formatlarning xilma-xilligi, shuningdek, o'quvchilarning turli xil ta'lim uslublarini hisobga olgan holda o'quv jarayonini individuallashtirishga imkon beradi.

Interfaol ta'lim usullari. Interfaol usullar o'quvchilarga ta'lim jarayonida ishtirok etish, qaror qabul qilish, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi. Bularga muammolarni tahlil qilish, ijodiy fikrlash, jamoada ishlash va muhokama qilish kiradi. Bunday usullar mantiqiy fikrlash, tahliliy qobiliyat va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Yangi psixologik-pedagogik texnologiyalar ularni an'anaviy o'qitish va tarbiyalash usullaridan ajratib turadigan bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega:

- har qanday malakali o'qituvchi undan muvaffaqiyatli foydalanishi uchun texnologiya iloji boricha batafsil tavsiflanishi kerak;
- o'qituvchi doimiy ravishda o'quvchilarning taraqqiyotini kuzatib borishi va o'quv jarayonini tezda moslashtirishi kerak;
- texnologiya har bir talaba rejalashtirilgan natijalarga erisha oladigan tarzda qurilishi kerak;

• maqsadlar aniq harakatlar va talabalar erishadigan natijalar nuqtai nazaridan shakllantiriladi.

Psixologik-pedagogik texnologiyalarni kim tizimlashtirgan?

Maxsus adabiyotlarda pedagogik texnologiyalarning bir qancha tasniflari keltirilgan. Eng umumlashtirilgan shaklda barcha texnologiyalar G. K. Selevko tomonidan tizimlashtirilgan. U texnologiyalarning uchta asosiy sinfini aniqladi:

• talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholashda qo'llaniladigan nazorat va baholash texnologiyalari;

• o'qitishning faol shakllaridan foydalanadigan interfaol texnologiyalar, masalan, guruhlarda ishlash, loyiha faoliyati, biznes o'yinlari va boshqalar;

• ta'lim va tarbiya uchun zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanishga asoslangan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT).

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkin, psixologik-pedagogik texnologiyalarni amalga oshirish o'quv jarayoni va o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, jamoada ishlash va muammolarni hal qilish uchun yangi imkoniyatlar ochadi. Bunday texnologiyalar o'rganishga qiziqish uyg'otadi va o'quvchilarga materialni yaxshiroq tushunishga imkon beradi.

Ta'lim jarayonida zamonaviy psixologik-pedagogik texnologiyalardan foydalanish barcha fanlarning ajralmas elementi bo'lib, kelajak avlodlarning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun maqbul sharoitlarni yaratish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Околелов О. П. Современные технологии обучения в вузе. Сущность, принципы проектирования, тенденции развития // Высшее образование в России. 1994. № 2. С- 45–49.

2. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: учеб. пособие. М., 1988. 256 с.

3. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. М., 1989. 77 с.

4. Ro'ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. -Toshkent: "INNOVATSIYA-ZIYO", 2019. 43-b.

5. Беспалько В.Г. Слагаемые педагогической технологии. – Москва: Педагогика, 1989. – С-6.

6. Исламгулова С.К. Технологичация процесса обучения в школе: теория и опыт – Алматы: Творческая педагогика, 2003. С-23.